

ANGELA SAVIN-ZGARDAN

Institutul de Filologie
(Chișinău)**MOTIVAȚIA APARIȚIEI LOCUȚIUNILOR
VERBALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Prezentul studiu demonstrează în ce măsură locuțiunile verbale (LV) exprimă aspectualitatea în limba română prin redarea categoriei lexico-gramaticale a modului desfășurării acțiunii (sau așa-numitul *Aktionsart*, termen de origine germană), categorie ce desemnează tipul decurgerii unei acțiuni, precum și a categoriei lexico-gramaticale Terminativitate: Aterminativitate, categorie ce exprimă limita interioară a unei acțiuni.

S-a arătat nu o dată că formele analitice iau naștere din necesitatea de redare explicită a sensurilor gramaticale, că deseori formele sintetice dispar în situațiile în care o limbă, datorită bilingvismului șubrezindu-și sistemul, este nevoită să-și formeze modele de exprimare mai clare, explicite. Acest fenomen este realizat atât prin constituirea unui singur cuvânt, lipsit de marcantul morfematic, cât și prin apariția îmbinărilor analitice, în speță a LV. Dărâmarea sintetismului este produsă și de erodarea părții finale a formelor cuvintelor. Astfel, în limba latină distrugerea flexiunilor începe mai degrabă în graiurile rustice – „rusticitas”, decât în cele de la oraș – „urbanitas”, din cauza că primele mai greu erau supuse influenței normative a sistemului flectiv (Karaseva, 1989, p. 47).

După părerea noastră, dispariția categoriei aspectului și a *Aktionsart* latine pe parcursul dezvoltării limbii a pus limbile romanice, în special limba română, în situația de a crea alte modalități de redare a valorilor pierdute. Astfel, în limba română vor căpăta o mare amploare LV. Aceasta ar fi una dintre cauzele care va determina apariția lor.

Latina a fost limba care, pe lângă categoria aspectului, redată prin tema prezentului și perfectului, posedă și exprimarea diferitor tipuri de *Aktionsart*. Se știe că în latină ele erau numeroase și erau exprimate cu ajutorul unor morfeme speciale. Deseori analitismul ia naștere din cauza că forma internă, adică morfemul care redă o anumită valoare gramaticală, se destramă.

În romanica răsăriteană categoria *Aktionsart* latină ca sistem organizat morfologic se destramă. Până la urmă, valorile intensive, diminutive etc. ale verbelor, cândva derivate, se pierd, chiar atunci când se menține în română întreg cuplul între verbele primitive și cele derivate (de ex.: *circitare (cerceta) – circare (cerca)*; *liginare (legăna) – ligare (lega)*; *traginare (trăgăna) – trahere (trage)*). Constatăm deci o anumită pierdere. Dar limba nu tolerează o astfel de lacună, ea încearcă alte căi pentru a-și restabili echilibrul.

Româna va completa într-o anumită măsură această deficiență. Dar, de această dată, cu elemente de altă natură. Cercetătoarea L. M. Skrelina observa just că drept imbold pentru schimbări în limbă servește soluționarea contradicției dintre necesitățile comunicării care apar în societatea în dezvoltare și mijloacele de limbă existente care servesc pentru exprimarea noului conținut (Skrelina, 1970, p. 12). Într-adevăr, ceea ce în latină era redat prin afixe, în limba română va fi redat prin îmbinări de cuvinte. Astfel ia naștere una dintre căile de formare a sintagmei. „Pentru limba latină este mai caracteristic combinarea cuvintelor în propoziție decât îmbinarea de cuvinte propriu-zisă. O tendință opusă se va cristaliza în continuare în limbile romanice în care îmbinările de cuvinte vor înlătura pe alt plan combinarea cuvintelor în propoziție” (Budagov, 1971, p. 274).

De menționat ca LV s-au format de la îmbinări de cuvinte inițial libere. Se procedează la trecerea de la elementele de pe axa paradigmatică la cele de pe axa sintagmatică (Repina, 1973, p. 10). Componentele locuțiunii pe parcursul dezvoltării limbii se desemantizează, dar nu definitiv ca pe axa morfematică (ca în ex. *am făcut*). În cazul formării LV „lexicalizarea se manifestă în transformarea unității nivelului sintactic în unitatea nomației, adică în schimbarea statutului lingvistic al construcției sintactice motivate” (Tronenko, 1991, p. 6). Locuțiunea nou apărută găsește o *motivare* glotică: s-a destrămat un sistem și s-a consolidat altul. În aceasta constă trecerea de la sintetism la analitism. Elementele din axa sintagmatică nu sunt atât de sistematizate ca în cea morfematică, dar își îndeplinesc funcțiile de limbă în condițiile nou apărute. De exemplu, Aktionsart incoativă este exprimat prin afixe în limba latină și rusă ca fiind limbi sintetice: lat. *florescere*, rus. *zatsvesti*. Pentru a desemna același tip de Aktionsart limbile romanice recurg la o sintagmă, componentul auxiliar al căreia îndeplinește funcția afixelor din limbile sintetice. De ex.: rom. *a da în floare*. S-a recurs la utilizarea construcțiilor analitice, unele fiind utilizate pentru denumirea unor realii (acțiunea ingresivă – *a începe, a înflori*), altele – pentru a denumi anumite subtilități (acțiunea incoativă – *a da în floare* ce marchează începutul unei acțiuni cu o trecere în altă stare de *a fi în floare*) (Savin-Zgardan, 1990, p. 34-44).

Bineînțeles, înlocuirea verbelor latine ce denumeau categoria Aktionsart în limbile romanice nu a fost un proces uniform, nu a constituit o înlocuire mecanică a mijloacelor gramaticale. Un timp anumit, pesemne, aceste mijloace de realizare a categoriei Aktionsart coexistau în limbă, până când noul mijloc de exprimare a sensurilor nu a înlocuit pe cel vechi. E. A. Referovskaja, analizând caracteristicile sintaxei limbii latine scrise în perioada preromantică (sec. VI-VII) de pe teritoriul fostei Galii, menționa că de acum în limba latină scrisă în care pătrundeau elemente ale limbii vorbite erau atestate construcții verbale pentru desemnarea categoriei aspectului (aici: Aktionsart ingresivă – *n.n.*). De ex., verbele ce desemnau începutul acțiunii: *coepi, incipio, ordior* erau urmate de un complement infinitival (Referovskaja, 1966, p. 43). În latina clasică gerunziu era precedat de verbele incipiente.

În acest mod se manifestă *problema motivației* apariției locuțiunilor verbale care urmau să desemneze categoria aspectualității în limba română, categorie ce își capătă exprimarea prin categoriile lexico-gramaticale Aktionsart și Terminativitate: Aterminativitate. Categoria gramaticală – cheie a câmpului conceptual al aspectualității – aspectul – nu își găsește exprimarea în limba română.

O problemă, legată indisolubil de motivarea apariției locuțiunilor verbale în limba română este posibilitatea uneia și aceleiași locuțiuni verbale *monosemantice* de a denumi concomitent un singur sau mai multe tipuri de desfășurare a acțiunii. La fel, apare o problemă extrem de importantă și dificilă, totodată, și anume: posibilitatea limbii de a denumi, cu ajutorul uneia și aceleiași locuțiuni verbale *polisemantice*, diverse moduri de desfășurare a acțiunii. Mai jos vom prezenta câteva exemple de locuțiuni verbale bisemantice ce denotă ideea posibilității de desemnare de una și aceiași locuțiune verbală a mai multor tipuri de desfășurare a acțiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semică a ei schimbă regimul verbal, astfel indicând o altă desfășurare a acțiunii și o altă Terminativitate: Aterminativitate.

Locuțiunea verbală *a da înapoi* înglobează două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: o acțiune orientată motoric, iar alta – rezultativă: 1. *a se retrage, a renunța a rezultativă T. . . și în loc împengându pre lui Cantemir și turcii începuse a să da înapoi* (M. Costin, p. 105). *Pintilie intră anevoie pe ușă, cu părul zbârlit și ochii înfricoșați. Observând că mai este cineva, dădu înapoi* (M. Sadoveanu, DT, p. 167). *Constatarea acestui adevăr, în loc să îndemne pe Anicuța a deveni din nou agresivă, o făcu, printr-o instinctivă pornire a sufletului femeiesc împotriva a tot ce e acțiune violentă, să dea înapoi* (D. Zamfirescu,

p. 345); *Pe dumneata te-a iubit mult și mi-a spus chiar că, dacă ar ști că suferi, nu s-ar da înapoi de a mă înșela cu dumneata* (G. Călinescu, EO, p. 157); 2. *a înapoia, a restitui, a. rezultativă, T. ...alții îl luau peste picior de-a binelea, ieșind de la el cu tabachera plină de tutun sau cerându-i împrumut tot felul de lucruri, fără să se mai gândească a i le da înapoi; dar la toți le era simpatic...* (D. Zamfirescu, p. 380). *Foarte bine, am zis, dacă a dori să i-l dau înapoi, i-l dau și gata (apartamentul)* (M. Preda, CIP, p. 163).

La fel și locuțiunea verbală **a se da îndărăt** se află în raport de sinonimie cu precedenta locuțiune. 1. *a întoarce, a restitui, a. rezultativă, T. ...bărbatul-meu, după ce rămăsese văduv, i-o dăduse pe Leana de suflet. Nu vrusese să-i dea lui bărbatu-meu fata îndărăt* (Z. Stancu, p. 26); 2. *a da înapoi, a se retrage, a. orientată, T. Ostrogotul înfipse repede degetul în obrazul lui Bobby, din care țâșni afară un cocoloș de hârtie. Bobby se dădu iute îndărăt* (G. Călinescu, CN, p. 77). *Oamenii se dădură câțiva pași îndărăt și iar se pâlcuiră, spre poartă, în mijlocul drumului, neîndurându-se să intre pe la case* (C. Petrescu, p. 129).

Locuțiunea verbală **a da o lovitură** desemnează la fel două sensuri ce necesită un diferit regim verbal: 1. *acțiune singulară de a lovi (pe cineva), a. monosecvențială, T. ...Ușa bordeiului nu se deschidea. Un sergent îi dete o formidabilă lovitură cu patul puștii, iar ușa sări din țâțâni* (D. Zamfirescu, p. 337); 2. *fig., a răni (pe cineva), a. rezultativă, T. Curând însă îi dădui o lovitură care o răni adânc. Nici nu știu dacă această rană s-a mai închis vreodată în sufletul ei* (M. Preda, CIP, p. 54).

Locuțiunile de mai jos exprimă, la fel, două sensuri, fiind corelate fiecare din ele cu două tipuri diferite de desfășurare a acțiunii: *a da naștere* – 1. *a naște, a. monosecvențială, T; 2. a crea, a produce, a cauza, a. ingresivă, T. El nu mai putea vorbi mătușe-sei despre relațiile Aglaei cu Scatiu, fără să dea naștere la tot felul de explicații...* (D. Zamfirescu, p. 132). *În curând Silivestru se convinsese că metoda lui de a consulta destinul era greșită și putea da naștere la gesturi nechibzuite* (G. Călinescu, CN, p. 227);

Menționăm că schimbarea numărului la substantiv duce la schimbarea tipului de desfășurare a acțiunii: **a da semne** – aici. 1. *acțiune repetată de a semnala (ceva), a face gesturi, mișcări repetate, a. iterativă, AT. Pe când el vorbea, încălzindu-se din ce în ce mai mult, Ana da semne de nerăbdare* (D. Zamfirescu, p. 283); 2. *a da dovadă, a manifesta, a. rezultativă, T. Săptămâna parlamentară care a trecut... – ne-a dat unele semne certe că parlamentul e pe cale să divorțeze definitiv de diletantism* (LA, 1990, nr. 22, p. 2);

A da voie – aici: 1. *a permite (cuiva). ...va da voie cuiva* (CRÎ, p. 76). *Numai să le de voie împărăția să scrie moldovenii la leși cu rugămintele și cu îmbunătățiri* (I. Neculce, p. 91). *Înconjurată de șapte copii ce plâng de foame, îmbrâncită de la ușa bogatului, unde nu i se dete voie a împărți nici fărâmiturile cu câinii lui, ticăloșia o apăsă sub greul ei genunchi* (C. Negruzzi, p. 275). – *N-ai decât să te însori și tu, rupse tăcerea Agespina, noi nu te ținem! – Nu mă țineți? Mă așteptam să vă bucurați, nu să-mi dați voie!* (G. Călinescu, CN, p. 175); 2. *a lăsa să intre, a. rezultativă, T. ...Jim, ridicându-se, apucă cu o mână inelul de sus și cu alta cordonul de pânză și dădu voie deplină înăuntru mirosului de pulbere udă și răcorilor de prund* (G. Călinescu, CN, p. 11).

Locuțiunea verbală **a face haz** posedă două seme care desemnează două tipuri de Aktionsart, ambele Aterminative. **A face haz** – aici: 1. *a se veseli, a. evolutivă, AT. Taică-său făcea haz. Dacă venea spre seară la prăvălie, îl luam în cârcă și străbăteam cu el ulița mare, jumătate din oraș, îl duceam acasă...* (Z. Stancu, p. 325). *Acum a crescut, e domnișoară în toată puterea cuvântului...* *Dar face un haz când îi aducem aminte!* (C. Petrescu, p. 125); 2. *a face glume pe seama cuiva, a-și bate joc, a râde (de cineva sau de ceva), a. relațională, AT. Femeia ieși cu mâna la gură, rușinată de tot. În urmă, cei doi boieri făceau un haz nespus, uitându-se unul la altul, urâți și bibidinoși ca doi satiri* (D. Zamfirescu, p. 198). *Și dacă nu ți-ai măritat fata, auzi cum ți-o strigă de sus, din vârful*

dealului, flăcării, cu strigăte de rușine... Așteptăm strigăturile, să facem haz (Z. Stancu, p. 148).

Locuțiunea verbală **a face impresie** conține două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: o acțiune relațională și alta rezultativă: 1. *a impresiona, a face efect, a. relațională, T. Povestirea Ageșpinei făcu asupra asistenței o impresie profundă, manifestată printr-o lungă tăcere meditativă* (G. Călinescu, CN, p. 269); 2. *a părea că...*, a. **rezultativă, AT. Petrică Nicolau nu-mi făcea impresia că ar fi stăpânit de o viziune apocaliptică (M. Preda, CIP, p. 110).**

Locuțiunea **a-(și) face loc** este la fel polisemantică, semele responsabile de desfășurarea acțiunii desemnând o acțiune neorientată motorică și una rezultativă, ambele Terminative. – 1. *a se feri, a se da la o parte (pentru a permite trecerea cuiva sau amplasarea a ceva), a. neorientată, T. Poporul loc îi face tăcut și umilit* (M. Eminescu, I, p. 63). *Și trase un scaun și toți făcură loc unei fete care apăruse la masa noastră ca din pământ...* (M. Preda, CIP, p. 59). *Ziarul cu pricina a tipărit prima parte în foileton..., pentru a face loc la exercițiile de traducător la care se deda un ginere al directorului...* (C. Petrescu, p. 555); 2. *a se răspândi, a. rezultativă, T. Își mai făcea loc în el o simțire de curiozitate pentru figura aceea mohorâtă și ascetică din preajma lui, care avea totuși fața zâmbitoare* (M. Sadoveanu, DT, p. 133).

Locuțiunea verbală **a face cu ochiul** conține două sensuri ce condiționează diferite tipuri acționale: monosecvențială și orientată. – 1. *a clipi din ochi cu o intenție anumită, a. monosecvențială, T. Cât despre Scatiu, el venea în urma trăsorii... Era radios și din când în când făcea cu ochiul avocatului* (D. Zamfirescu, p. 152). – *Da, fă, da. Seamănă leit cu frate-meu, cu Dumitrache... Ne face cu ochiul. Lui nenea Dumitrache îi crește inima de bucurie* (Z. Stancu, p. 151); 2. *a arăta (pe cineva sau ceva) din ochi, a semnala cu privirea în anumită direcție, a. orientată, T. – Care-i ăla, mă, care a dat în tata? Oamenii râdeau și făcură cu ochii la baci. Stoica veni la el* (D. Zamfirescu, p. 134).

Locuțiunea verbală **a face (un) semn** posedă două sensuri, două seme diferite ce dictează diferite tipuri de desfășurare a acțiunii: 1. *a arăta, a mișca (capul, mâna) în scopul indicării a ceva, a. monosecvențială/ neorientată, T. ... au și făcut sâmnu de luară pe Duca-vodă* (I. Neculce, p. 89). *Din tronul-i se coboară, cu mâna semn îi face/ Ca-n sus să îl urmeze pe-a codrilor potecă* (M. Eminescu, I, p. 85). *Băitânașul făcu semn repede cu capul, de sus în jos* (M. Sadoveanu, DT, p. 137); 2. *a da indicii în legătură cu o întâmplare viitoare, a prevesti, a. monosecvențială, T. Însă vine un ceas când Domnul Dumnezeu face un semn* (M. Sadoveanu, p. 13).

Concluzii:

1. Rezolvarea contradicției de ordin extern dintre necesitățile comunicării care apar în societatea în dezvoltare și mijloacele de limbă care servesc pentru exprimarea noului conținut apare în calitate de lege generală și universală a progresului în limbă. După părerea noastră, dispariția categoriei aspectului și a Aktionsart din latină, condiționată de destrămarea sintetismului, a pus limba română în situația de a crea alte modalități de redare a valorilor pierdute. Destrămarea sistemului sintetismului a motivat lingvistic apariția LV care sunt apte de a reda conceptul semantic al aspectualității.

2. Apariția și evoluția LV ca modalitate de exprimare a golurilor apărute în limbă (LV fiind în stare să redea aspectualitatea) se manifestă în acest caz în calitate de expresie a forței motrice a dezvoltării limbii.

3. Locuțiunile verbale bisemantice vin să exemplifice ideea posibilității de desemnare de către una și aceeași locuțiune verbală a două tipuri de desfășurare a acțiunii, dat fiind faptul că fiecare sens înglobat în structura semicică a locuțiunii schimbă regimul verbal al ei, astfel indicând o altă desfășurare a acțiunii și o altă Terminativitate: Aterminativitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Budagov, 1971: P. A. Будагов, *Язык, история и современность*, М., Изд-во Московского университета, 1971, 299 p.
- Karaseva, 1989: T. A. Карасева, *Изменения конца слова в латинском языке VI-I вв. до н.э.*, Сборник научных трудов. Классическая филология как компонент высшего гуманитарного образования: МГИИЯ им. М. Тореза, М., 1989, Вып. 347, p. 41-48.
- Repina, 1973: T. A. Репина, *Аналитизм романского имени. Склонение существительных на западе и востоке Романии*. Автореф. дис. ... докт. филол. наук, Л., 1973, 20 p.
- Referovskaja, 1966: E. A. Реферовская, *Истоки аналитизма романских языков*, М.-Л., Наука, Ленинградское отделение, 1966, 152 p.
- Savin-Zgardan, 2001: *Valori lexico-gramaticale ale locuțiunilor verbale românești în plan sincron și diacronic*, Chișinău, Bons Offices, 135 p.
- Tronenko, 1991: P. G. Троненко, *Лексикализованные синтаксические структуры в синхронии и диахронии*. Автореф. дис. ... канд. филол. наук, Киев, 1991, 19 p.

TEXTE LITERARE

- Călinescu, CN: George Călinescu, *Cartea nunții*, București, Editura Minerva, 1978.
- Călinescu, EO: George Călinescu, *Enigma Otiliei*, București, Editura Albatros, 1983.
- M. Costin: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1972.
- M. Eminescu I: Mihai Eminescu, *Opere, Vol. I*, Chișinău, Literatura artistică, 1981.
- I. Neculce: Ion Neculce, *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, Cartea Moldovenească, 1974.
- C. Negruzzi: Constantin Negruzzi, *Opere alese*, Cartea Moldovenească, 1972.
- C. Petrescu: Cezar Petrescu, *Întunecare*, București, Cartea Românească, 1984.
- M. Preda, CIP: Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni, Vol. I*, București, Editura Cartea Românească, 1984.
- M. Sadoveanu, DT: Mihail Sadoveanu, *Demonul tinereții*, București, Editura Minerva, 1979.
- Z. Stancu: Zaharia Stancu, *Desculț*, București, Cartea românească, 1979.
- D. Zamfirescu: Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară. Tănase Scatiu. În război*, București, Cartea românească, 1982.
- LA: Literatura și arta.